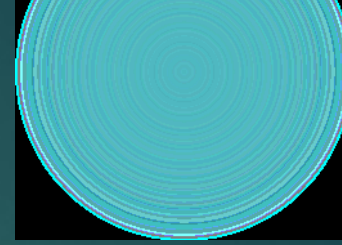

Paleografie

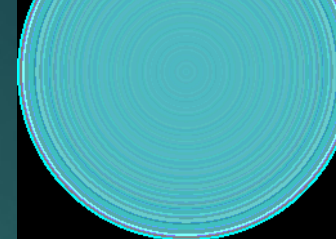
Pojem a definice

- ▶ Věda, která se zabývá dějinami písma.

- ▶ *palaios* (řec.) = starý
- ▶ *grafein* (řec.) = psát

- ▶ Průvodní okolnosti s vývojem písma: dějiny knih a knihoven; další typy písemností, vzdělání, organizace kanceláře atd.

- ▶ Latinská paleografie – latinské písmo – od antiky do současnosti.

Členění paleografie

- ▶ Podle písma:

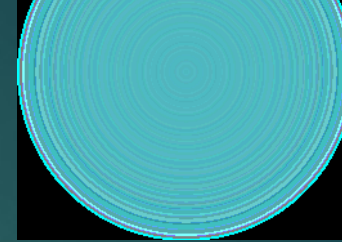
- ▶ latinská
- ▶ řecká
- ▶ slovanská

- ▶ Podle chronologického členění:

- ▶ středověká
- ▶ novověká

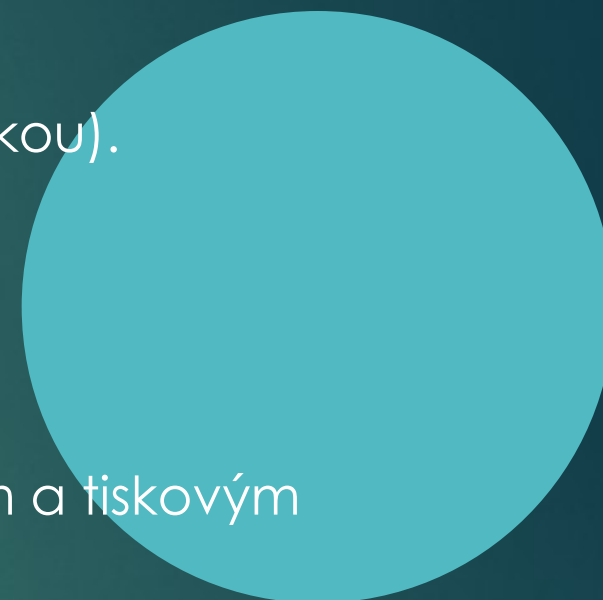
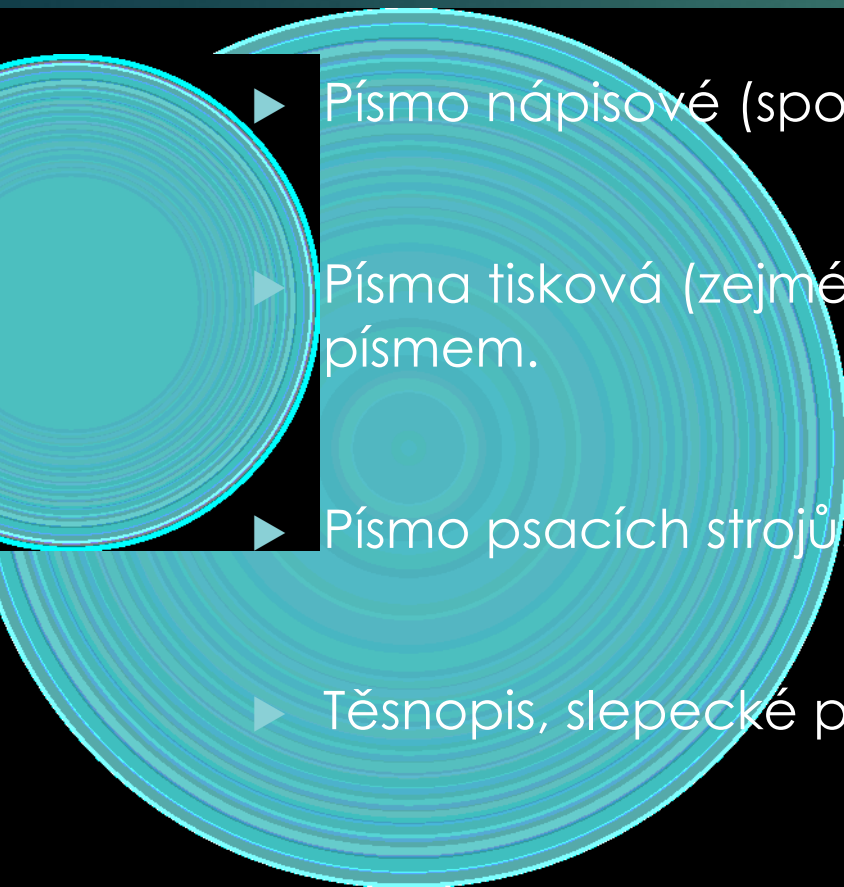
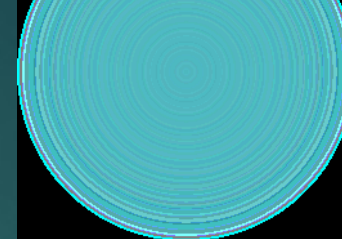
- ▶ Další vymezení:

- ▶ paleografie nápisů
- ▶ paleografie úředních písemností (listin)
- ▶ paleografie knižních písem

Předmět paleografie

- ▶ Písma rukopisná (písma tvořená bezprostředně lidskou rukou).
- ▶ Písmo nápisové (spolupráce s epigrafikou).
- ▶ Písma tisková (zejména v novověku) – vztah mezi psaným a tiskovým písmem.
- ▶ Písmo psacích strojů.
- ▶ Těsnopis, slepecké písmo, Morseovo písmo atd.

Cíle paleografie

- ▶ Učit číst a správně přepisovat písma.
- ▶ Časové a případně i místní zařazení písem všeho druhu:
 - ▶ Poznání a evidence tvarů zkoumaného písma – klasifikace.
 - ▶ Rozlišování písmařských rukou.
- ▶ Vysvětlení příčin vzniku a vývoje jednotlivých kategorií, druhů, typů a variant písma.

Vztah paleografie k jiným disciplínám

- ▶ Diplomatika – studium písma listin a úředních písemností.
- ▶ Kodikologie – studium knižních písem.
- ▶ Epigrafika – vyčlenění kvůli technickým předpokladům (tzv. epigrafické – kámen, kov, dřevo apod. - versus paleografické látky).
- ▶ Papyrologie – psací látka (papyrus) – řecké, latinské a koptské texty (antika).
- ▶ Grafologie – psychologie písma (výhrada, že je to pseudověda).
- ▶ Písmoznalectví – soudní a kriminální grafologie.

Vývoj oboru

- ▶ Ecole des chartes (1821) – výchova archivářů a knihovníků.
- ▶ Léopold Delisle – 1874-1905 vedl Národní knihovnu v Paříži (centrum paleografických studií).
- ▶ Wilhelm Wattenbach (1819-1897) – pracoval v MGH – vydal *Schriftwesen im Mittelalter*.
- ▶ Ludwig Traube (1861-1907) – profesor v Mnichově – věnoval se knižnímu písmu.
- ▶ Paul Lehman (1884-1964) a Bernhard Bischoff (1906-1991) – nástupci Traubeho v Mnichově.
- ▶ Leo Santifaller (1890-1974) – rakouský historik, novověká paleografie.

Vývoj oboru

- ▶ Gustav Friedrich – jeho habilitace „Učebná kniha paleografie latinské“ (1898).
- ▶ Václav Vojtíšek (1883-1974) – „Písaři radních manuálů Nového města pražského v 16. století“ (1911).
- ▶ Bertold Bretholz (1862-1936) – „Lateinische Paläographie“ (1912).
- ▶ Alexander Húščava (1906-1969) – „Dejiny a vývoj nášho písma“ (1951).
- ▶ Pavel Spunar (1928) – „Česká bastarda“ (1952).
- ▶ Jiří Pražák (1926-2002) – klasifikace a terminologie písem.
- ▶ Jaroslav Kašpar (1929-2014) – novověká paleografie.

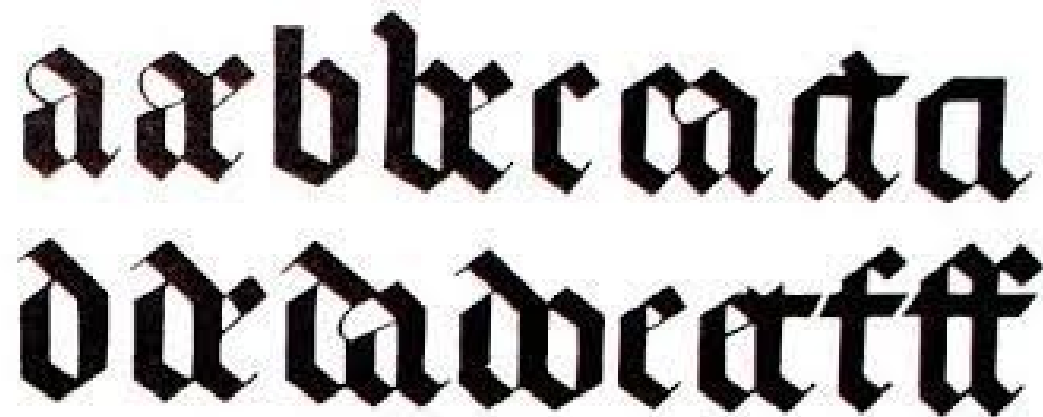
Psací látky

- ▶ Papyrus – rostlina šáchor papyrový.
- ▶ Pergamen – upravená zvířecí kůže.
- ▶ Papír.
- ▶ Voskové tabulky (destičky).
- ▶ Psací náčiní: stylus (rydlo) rákosové pero (*calamus*), ptačí brk, inkoust.

Terminologie – struktura písmen

- ▶ Tvar (forma) – jedno a totéž písmeno může mít různé, někdy velmi odlišné tvary.
- ▶ Modul – obecný údaj o velikosti písmen (vztah výšky a šířky).
- ▶ Duktus – označuje zpravidla způsob psaní jednotlivých písmen.
- ▶ Váha písma – zachycuje sílu jednotlivých tahů.

a æ b b c c a d a
d d e e a d e e f f f

Obecná charakteristika písma

- ▶ **majuskula** a **minuskula** – rozlišení podle toho, zda lze vepsat do dvou, nebo do čtyř linek.
- ▶ kurzivnost písma (kurziva, polokurziva), užitkové písmo
- ▶ vzorové písmo (ideální model)
- ▶ elementární písmo (užíváno k výuce psaní)
- ▶ kreslené písmo

Popis písmen

▶ Uнциála

▶ Kapitála

▶ Jednobříškové „a“

▶ Dvoubříškové „a“

▶ Dlouhé „s“

Sabon Sabon

Ⓕ Ⓖ Ⓗ Ⓙ Ⓚ Ⓛ Ⓜ Ⓝ Ⓟ Ⓡ Ⓢ Ⓣ Ⓤ Ⓥ Ⓦ Ⓧ Ⓨ Ⓩ
Ⓜ Ⓝ Ⓟ Ⓡ Ⓢ Ⓣ Ⓤ Ⓥ Ⓦ Ⓧ Ⓨ Ⓩ
Ⓜ Ⓝ Ⓟ Ⓡ Ⓢ Ⓣ Ⓤ Ⓥ Ⓦ Ⓧ Ⓨ Ⓩ
1 2 3 4 5 6 7 8 9 β & ʒ ʁ ̂

H I L M N O
P Q V R S T X
Y Z · J K U W

Vývoj latinského písma

▶ Antika

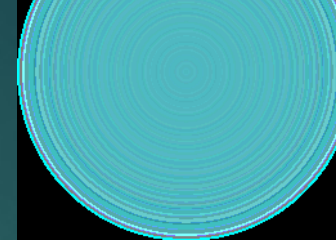
- ▶ Kapitála, Unciála
- ▶ Starší a mladší římská kurziva

▶ Středověk

- ▶ Tzv. národní písma
- ▶ Karolínská minuskula
- ▶ Gotická písma
- ▶ Humanistické písmo

▶ Novověk

- ▶ Novogotická písma

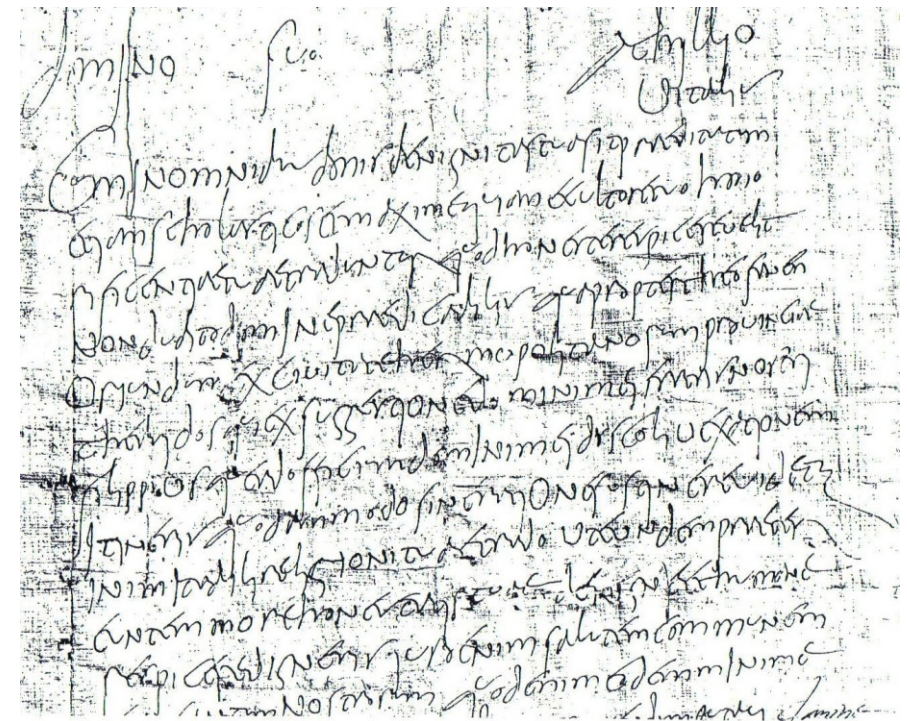
Antika

▶ Kapitála – zejména písmo nápisové.

▶ Starší římská kurziva.

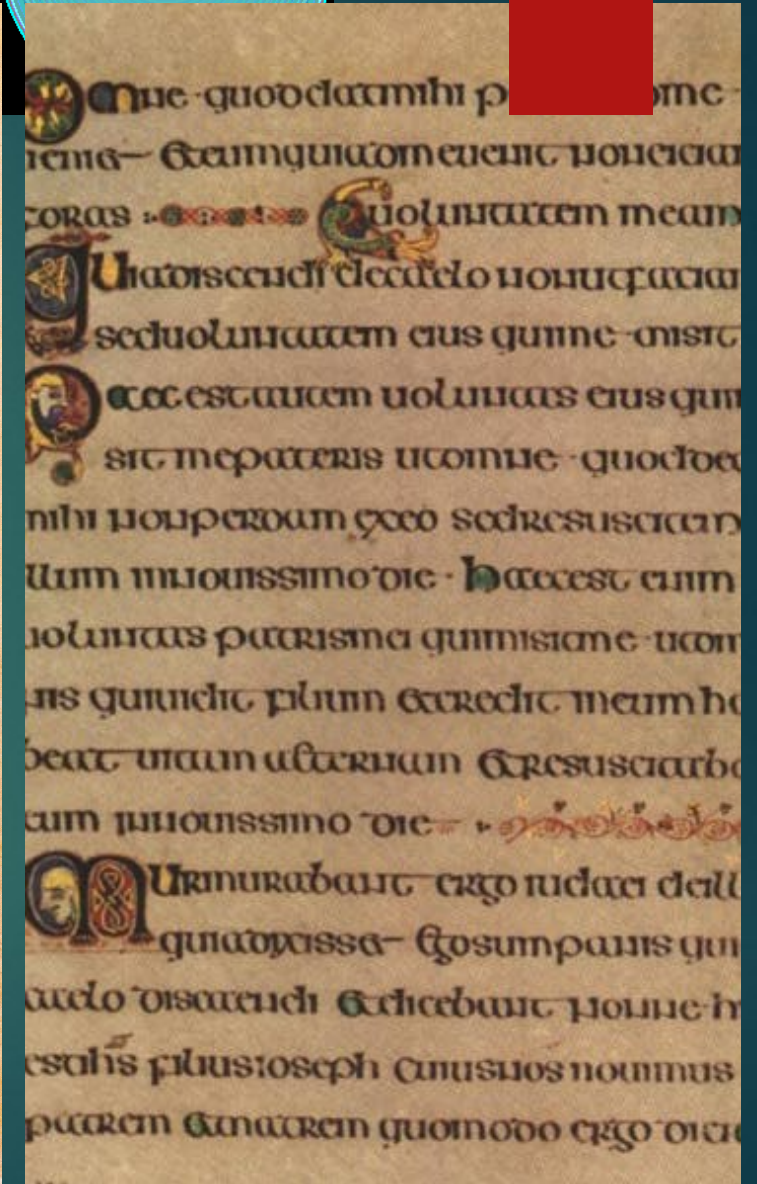
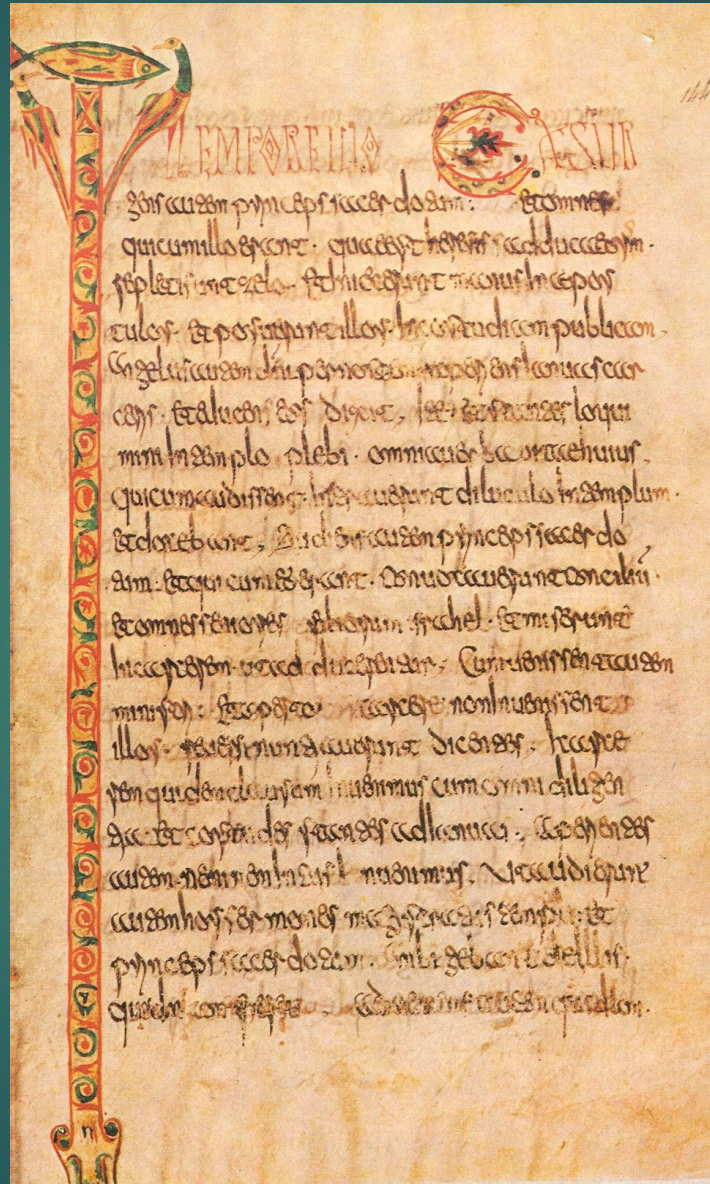
▶ Mladší římská kurziva – od 3. století.

▶ Unciála.

Středověk

- ▶ Tzv. národní písma
 - ▶ Merovejské písmo
 - ▶ Langobardské písmo
 - ▶ Kuriála (papežská kurie a Řím)
 - ▶ Ostrovní písma (insulární)

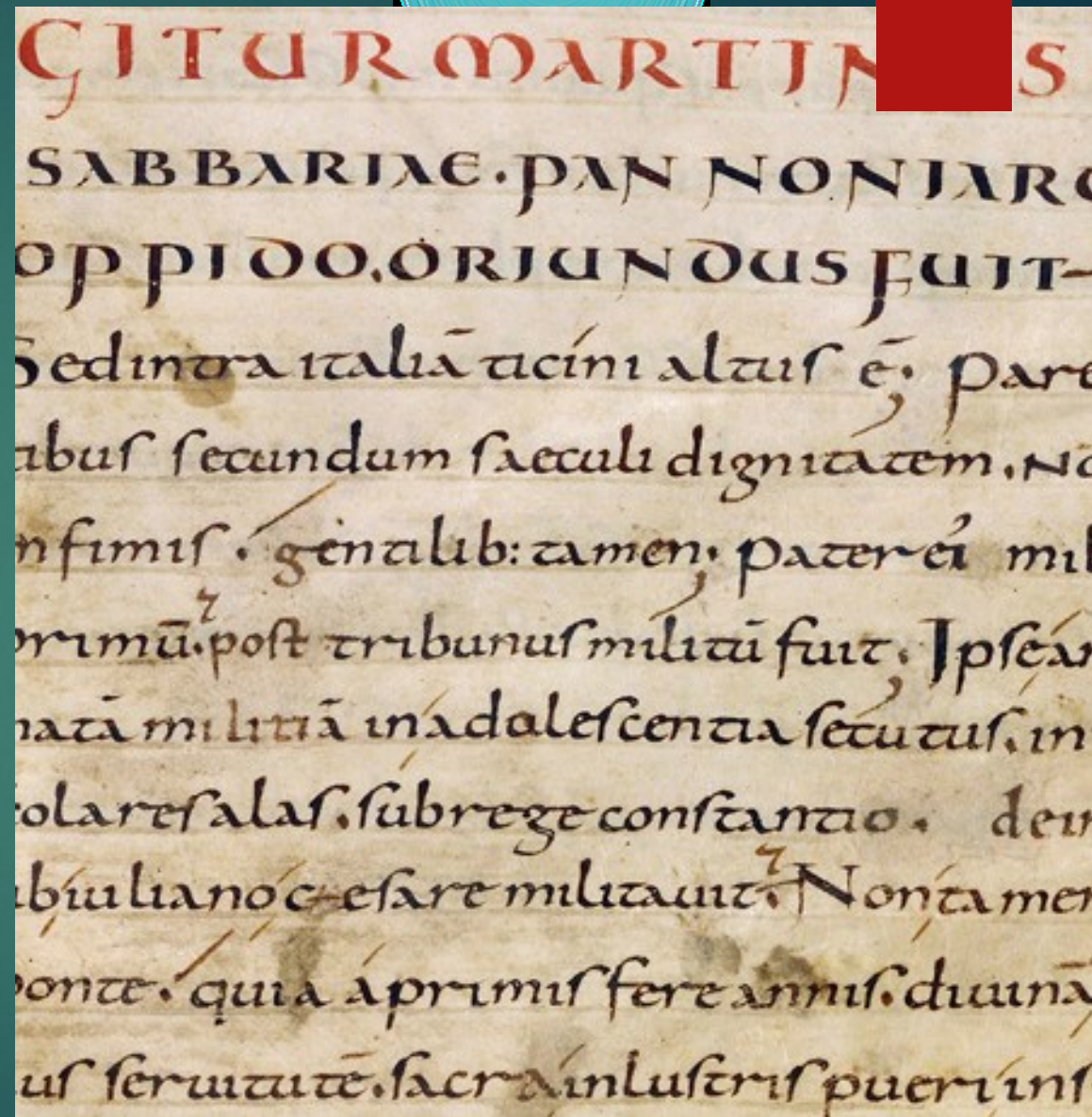

Středověk

▶ **Karolínská minuskula** – písmo vzpřímené a zaoblené, poměrně málo zkratk. Postupně nahrazuje tzv. národní písma.

▶ Diplomatická minuskula

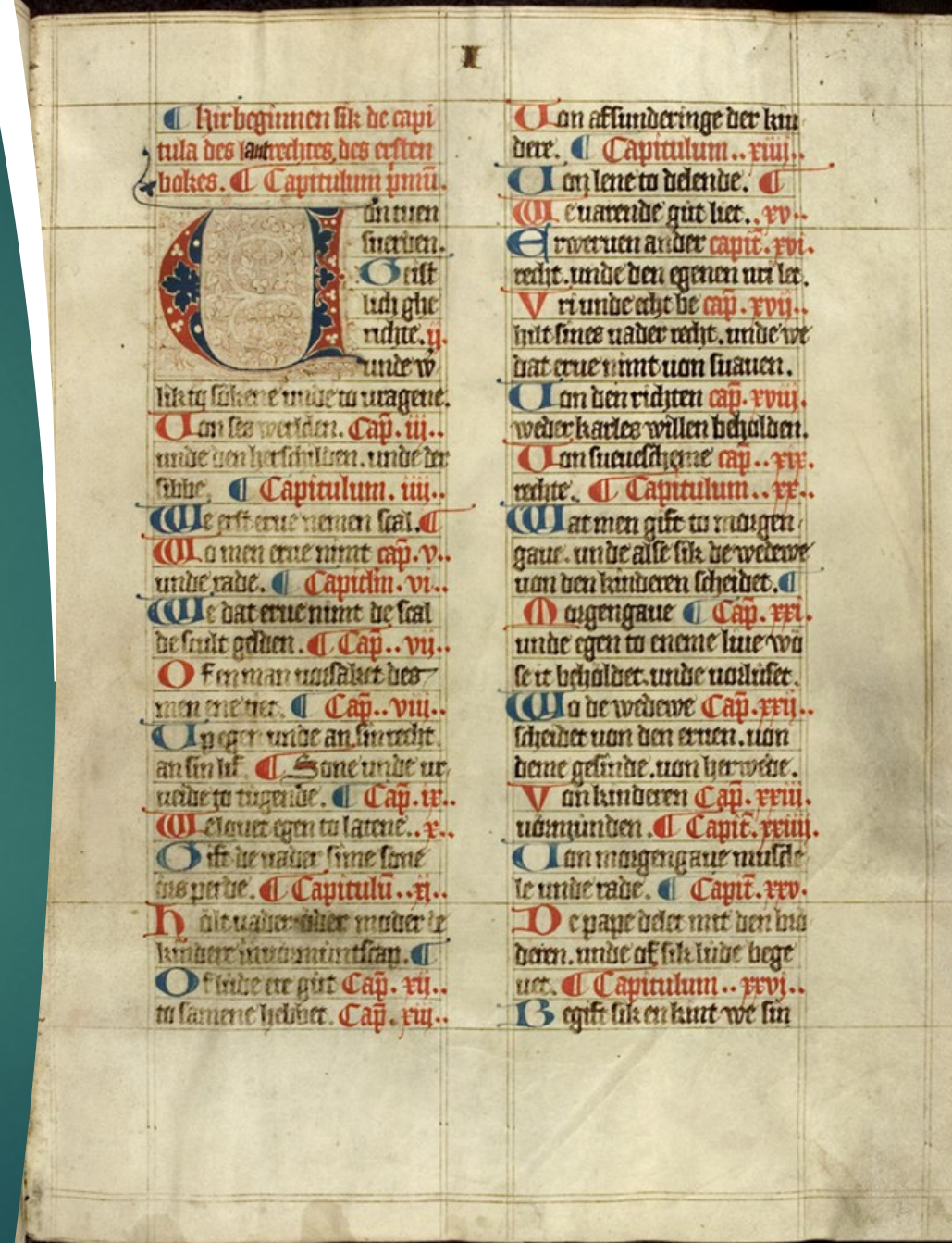
▶ Knižní písmo

Středověk

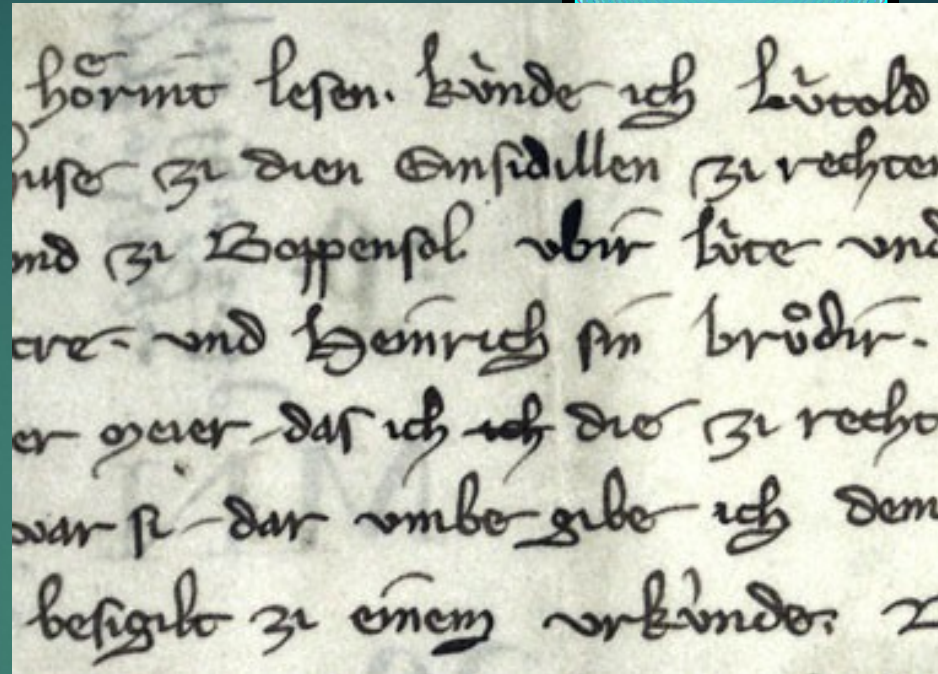
► Gotická písmo (lomení dřívů)

- textura – kaligrafická gotická minuskula, velmi pravidelná, až do novověku.
- gotická minuskula – poněkud uvolněnější než textura.
- gotická kurziva – pro rychlejší psaní.
- Křížená písmo – mezi minuskulou a kurzivou – bastarda:
 - kaligrafická bastarda
 - zběžná bastarda

Bastarda

Gotická kurziva

Středověk

bone uoluntatis tue coronasti nos **R**e
quiem eternam. **An̄** Dirige domine
deus meus in conspectu tuo uiam me
am. **An̄** Conuertere. **Ps.**

Domine ne in furore tuo arguas me ne
que in ira tua corripas me. **M**iserere mei
domine quoniam infirmus sum sana
me domine: quoniam conturbata sunt
omnia ossa mea. **E**t anima mea tur
bata est ualde: sed tu domine usque
quo. **C**onuertere domine et eripe ani
mam meam: saluum me fac propter
misericordiam tuam. **Q**uoniam non
est in morte qui memor sit tui in infer
no autem quis confitebitur tibi. **L**a
boravi in gemitu meo lauabo per sin
gulas noctes lectum meum lachry

- ▶ Humanistické písmo – vědomé formování nového písma (od 14. století v Itálii). Napodobování karolinské minuskuly a antické kapitály.

namque conditum tacite etiam dicitur. quoniam qui habet numerum
non patitur formis inherere. Sed iam consumata disputatione
de uillanis pecudibus atque pastoribus. quae reliqua nobis ru-
sticarum rerum pars subest de cultu hortorum Publi Siluriae de
inceps ita ut et tibi et Gallioni nostro complacuerat in carmen
conferamus.;

DENHORIS TVI SILVINE. QVOD
quod stipulanti spondeam tibi reliqua
pensunculam petipe. Nam superioribus
decem libris hac minus parte debitam quod
naturae persoluo reddideram. Superest ergo
cultus hortorum segnis ac neglectus quon-
dam ueteribus agricolis nunc uel celeberr-
mus. Siquidem cum pariter apud priscos

esset frugalitas largior tamen pauperibus fuit usus epularum. Lac-
tis copia. ferinaeque ac domesticarum pecudum carne. uelut aqua.
frumentoque summis atque humillimis uictum tolerantibus. Mox
consequens et praecipua nostra aetas dapibus libidinosis praena co-
stituerit. Coenaeque non naturalibus desideriis. sed censibus est
mentur. Plebea paupertas summiota praeciosioribus cibis ad uulga-
res compellitur. Quare cultus hortorum quoniam et fructus magis
multum est diligentius nobis tradiderunt maiores. praecipuus est

Italské okrouhlé
humanistické
písmo z konce
XV. století
(1488)

Novověk

- ▶ Novogotické písmo (pro texty v „národních“ jazycích):

- ▶ kreslené (majuskula + minuskula)

- ▶ psané:

- ▶ polokurzivní (majuskula + minuskula)

- ▶ kurzivní (majuskula + minuskula)

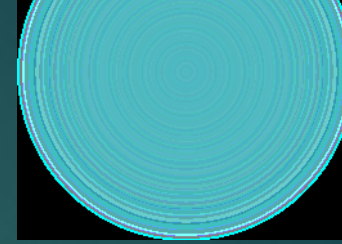
- ▶ Humanistické písmo (pro latinské texty):

- ▶ kreslené (majuskula + minuskula)

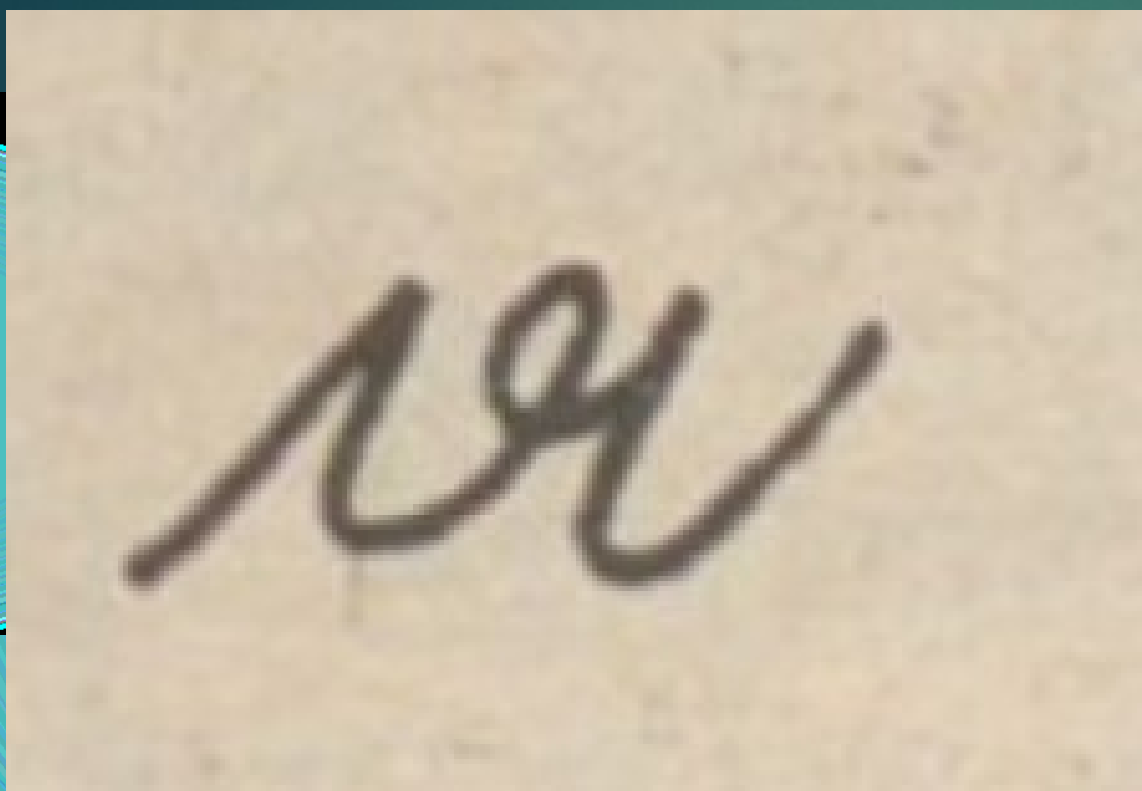
- ▶ psané:

- ▶ polokurzivní (majuskula + minuskula)

- ▶ kurzivní (majuskula + minuskula)

Novověk – Německo (od 16. st.)

- ▶ Kreslené německé novogotické písmo (fraktura, Frakturschrift) – původ v kaligrafické bastardě 15. st.
- ▶ Německé novogotické polokurzivní písmo (Kanzleischrift, Kanzlei) – 16. a 17. století, zejména úřední písemnosti, později ustupuje kurentu.
- ▶ Německé novogotické kurzivní písmo (Kurrentschrift, kurent) – základní typ novogotického písma, ustáleno kaligrafy a učiteli písma, zdvojování dříků některých písmen, spojování malými háčky, rovné tahy, ostré hroty.

^a Dieser Zeit Irzagaisiat Pat. von Sumai ser.
und Ambman im Jureu. vund vor //
Leuperg der Ensenort begreuben und
pfeeger banellterke Nas freystrain. 8 BT

^b In land oder außser landts gelegen, nichts auß-
genommen, danon soll und mag sy nicht zu geworn,
und halfft machen der Landtsfürst in Steir,
seiner fürstlichen quaden Gumbman, Landts.

^c bleibt bei der Saartzeit gott wirt
euch mit verlassen, ich hab wol
gedacht ey wend mit eudrenk

^d Q B L V B G F K M N X P W Z O
Vor dem wir in der Disposition zum veldet, als
warre, di wölle se auf mittel bad. erge sein, wie
Jure auß sein verbinde zu helfen land se wider

^e J f C f i f h s i L M N O P
y f E Q R W. Zifferbar s k t z

Německá
novogotická
kurzíva XVI.
století
(Kurrentschrift,
kurent)

⁶ In land oder außser landts gelegen, nichts auß-
genommen, dancz soll und mag es nicht sein gewesen,
und halfft ungerade der Landtsfürst in Steir,
seiner fürstlichen gnaden, Guibtmay, Landts.

Novověk – české země

▶ Písmo novogotické a humanistické.

▶ 1500-1775: rozmanitost druhů a typů novogotických písem (tradice domácí – české novogotické písmo navazuje na bastardu; i cizí – německá novogotická písmena).

▶ 1775-1848: vítězství německého novogotického písma v Čechách; reforma nižších škol v habsburské monarchii (1774). Ve 30. letech 19. st. humanistická kurzíva v českých textech.

▶ 1848-1941: novogotické písmo v Čechách jen v německých textech; reforma německého písma 1941.

Zkratky

- ▶ Ligatury – spojení sousedních písmen (= grafický celek).
- ▶ Suspense – ponechává se charakteristické počáteční písmeno (eventuálně zevnitř slova), vynechává se konec slova.
 - ▶ Anno Domini → A. D.
 - ▶ debet → deb.
 - ▶ et cetera → etc.
- ▶ Kontrakce – vypouští se ze slova jedno nebo více písmen. Zvláštní podskupina *nomina sacra*:
 - ▶ Iesus Christus → ihs xps
 - ▶ omnipotens → omps
- ▶ Pomocí znaků zvláštního významu

Ligature

fi

fj

fl

ff

ffi

ffj

ffl

fh

fi

fl

ff

ft

Æ

æ

Œ

œ

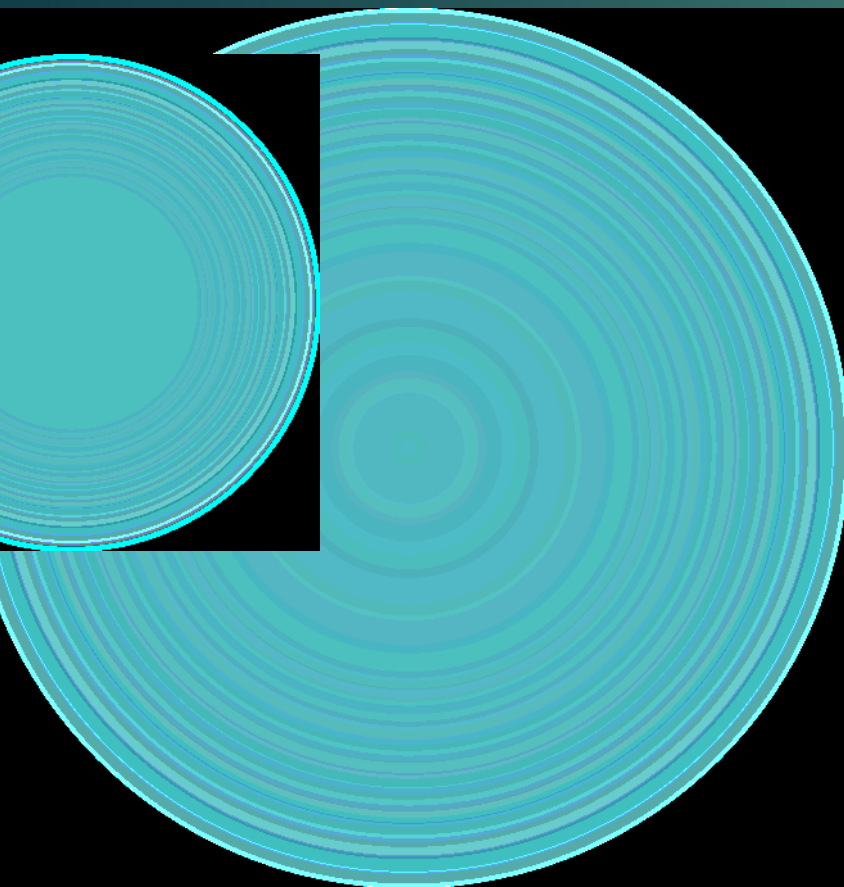
ß

ct

st

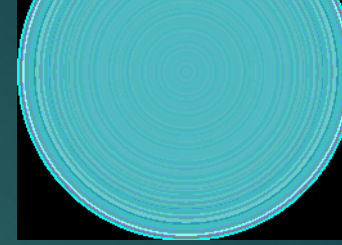
Th

Zkratky pomocí znaků

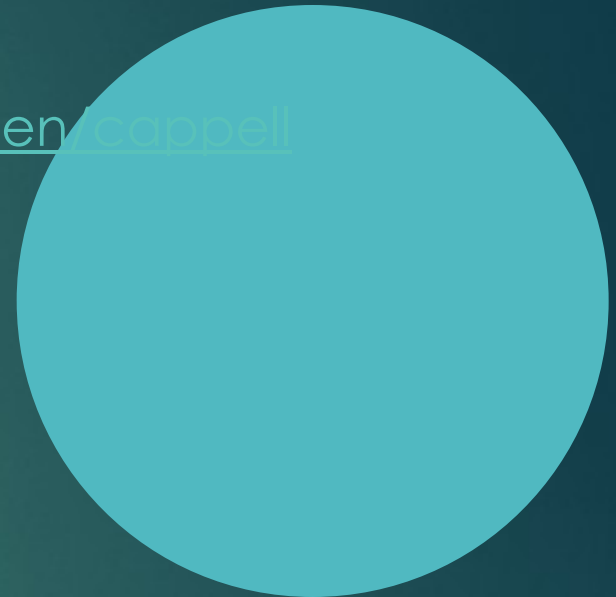

P			P – P ^{ia}		
	(p) per	VIII		(p) pro	XI f.
	(p) per	XII-XV		(P) Pro	XIII f.
	(p) perticas	X		(p) pro	XII p.
	(p) <i>pertiche</i>	XVI p.		(p) propter	XIV
	(p) pulvis (abbr. med.)	XVI		(p) patet	XV m.
	(p) pulverisare (abbr. med.)	XVI		(p) patent, - patet	XIV-XV
	(p) <i>Postilla</i>	XIV f.		(p) praeest	XIII p.
	(p) prae presbyter, - praepositus	VIII-XV XII		(p ^{ar}) probatur	XIV p.
	(p) prae	XI m.		(p) post	IX
	(p) prae	VIII-X		(p) primus, - post, - psalmus	XIV
	(p) praesentia [bona]	XIII m.		(p ^g) per conse- quens	XIV f.
	(p) psalmus	XIII		(p ^a) propterea, - pri- ma, - pura	XV p.
	(p) praefatus, - prae- fati, etc.	XVII p.		(p ^a) praeterea	XIV
	(p) pro	VIII		(p ^a) prima, - puta	XII-XIV
	(p) pro (irländ. Schrift)	IX p.		(p ^a) primam	XV
	(p) pro	IX		(p ^{ia}) prima	XV f.

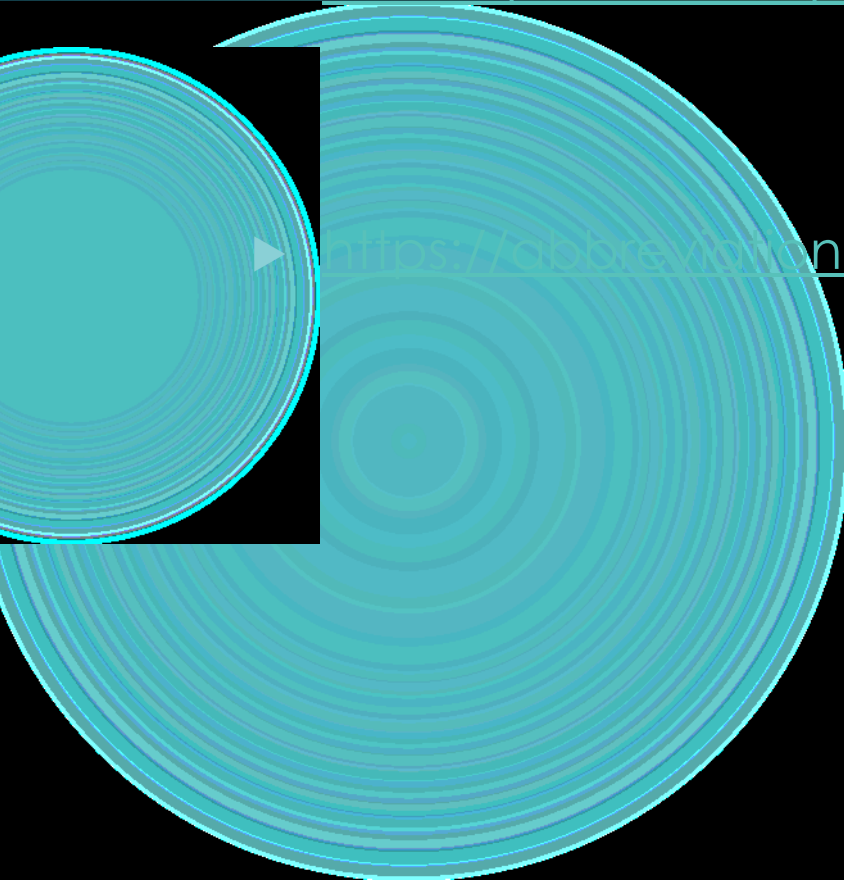
Cappelli online

- ▶ <https://www.adfontes.uzh.ch/en/ressourcen/abkuerzungen/cappelli-online/characters/up/1>

- ▶ <https://abbreviations.net/servers.html>

Fol. 34r, Book of
Kells: XPI (= Christi)
h (= autem)
generatio.

Doporučená literatura

- ▶ PÁTKOVÁ, Hana: Česká středověká paleografie. České Budějovice: Vedita, 2008.
- ▶ KAŠPAR, Jaroslav: Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. 1. svazek, Textová část. 2. svazek, Obrazová část. 3. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
- ▶ ŠEBÁNEK, Jindřich: Základy pomocných věd historických. I. Latinská paleografie. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.